

Orvosi könyvtárak

Megtúrt kategóriából a nélkülözhetetlen státusba?

Fő tevékenységi körök és változásaik

Az orvosi könyvtárak többsége a kórházakban működik, de a hálózat gerincét az orvosképző egyetemek könyvtárai alkotják. Gyűjtőkörük, felhasználóik a szakterület által meghatározott. A kórházi könyvtárak információ- és dokumentumszolgáltatásaikkal, értékőrző tevékenységükkel mindenekelőtt a betegellátást, a gyógyítást, majd az ehhez kapcsolódó oktatást, valamint a tudományos megfigyeléseken alapuló kutatást segítik. A tevékenységet illetően a hangsúly változatlanul a betegellátáshoz szükséges szakinformációk – tértől-időtől független – szolgáltatásán van. Ami ezen szolgáltatások jellegét illeti – a könyvtári informatika, az elektronikus dokumentumok, az adatbázisok, az internet megjelenésével – a hangsúly a nyomtatott dokumentumokról egyre inkább a „testreszabott” elektronikus szolgáltatások, a személyes felkeresés helyett pedig a távhasználat irányába tolódott. Az internet kapcsán meg kell jegyezni, hogy az információk rengetegéből az éppen szükségessé, a relevánst megtalálni megfelelő szakértelem, gyakorlat híján aligha lehet. Nem tekinthetünk el attól sem, hogy az adatbázisokhoz való hozzáférés előfizetést igényel, a teljes szövegű dokumentumok elérése jogosultságokhoz kötött, ezek pedig költséggel, leginkább intézmények által felvállalható költséggel járnak.

Hazai helyzetkép, külföldi kitekintés

A magyarországi orvosi könyvtárak száma 1990-ben még 279 volt. Egy 2009-es felmérés során már csupán 168-at tartottak nyilván, ami negyven százalék csökkenést jelent. E visszalépés mögött leginkább a kórházi könyvtárak megszűnése áll. Ezt az adatot érdemes összevetni az érintett felhasználói kör intézményeinek és dolgozóinak számával, annak változásával.

Év	Kórházak száma	Orvosok száma			Szakdolgozók száma
		Budapest	Vtdek	Összesen	
1990	148	13 051	25 121	38 172	91 157
2009	175	12 943	22 253	35 196	81 983

A táblázatban feltüntetett, a *Magyar statisztikai évkönyv* adatai szerint a kórházak száma 18 százalékkal nőtt, miközben az orvosoké 8 százalékkal, a szakdolgozóké pedig 10 százalékkal csökkent. Ha ezeket a változásokat a könyvtárak szá-

mának 40 százalékos csökkenéséhez viszonyítjuk, akkor egyértelmű, hogy a még működő könyvtáraknak közel 20 százalékkal több intézményt, és mindössze 10 százalékkal kevesebb szakembert kell ellátni. Ugyanakkor a megmaradt szakkönyvtárak működését is alapvetően gátolja fenntartóik forráshiánya. A statisztikai adatok tanúsága szerint a szakkönyvtárak valamivel több mint fele (54%) a fővárosban működik, ami csaknem megegyezik a budapesti orvosok 58 százalékos arányával. Komoly gond, hogy a kórházi könyvtárak működésének jogi szabályozása mindmáig nem megoldott. A növekvő és megváltozott olvasói igényeknek a meglévő – nem éppen korszerű vagy hiányos – könyvtár-informatikai feltételek, az elérhető, fizetett szakadatbázisok híján egyre nehezebb megfelelni. Ezen a helyzeten alapvetően a sikeres TIOP- vagy TÁMOP-pályázatok sem változtattak, hiszen alig néhány orvosi könyvtárat érintettek.

A külföldi kitekintést érdemes a megváltozott társadalmi környezetből adódó, a könyvtárakat, könyvtárosokat érintő paradigmaváltással kezdeni. A globalizáció és az internet hatására a következő jelenségek észlelhetők. Az egészségügyi ellátás – az orvosi technológia, a nyilvánosságra jutó, a napi gyógyítás során is alkalmazásra kerülő, folyamatosan növekvő tudományos ismeretek hatására – egyre bonyolultabbá válik. A klinikai tevékenység és a tudományos ismeretek között egyfajta híd szerepét tölti be az információt szolgáltató szakember. Szerepe – az adott helyzetben – annál is inkább nélkülözhetetlen, mivel a nehezen követhető, gyorsan növekvő releváns információk megtalálása, az infokommunikációs technikák használata egyaránt speciális ismereteket, szakértelmet igényel. Az információkutatással szemben támasztott követelmények kimondatlanul is privilegiált helyzetbe hozzák a könyvtárosokat. Ma már természetes módon egyre inkább igény az elektronikus úton történő, a hét minden napján és napi 24 órában elérhető szakinformációs ellátás. A mai kor embere azonnali, bárholnan elérhető, végtelen számú kapcsolódási forrást kíván. A szakemberek mellett számolni kell az egészségtudatos magatartást kialakító, vagy a már annak szellemében élők ismeretterjesztő szintű információs igényeivel is. Az információs szolgáltatások egyre nagyobb körét kell hogy jellemezze a proaktivitás, a külön megfogalmazott kérés nélküli, automatikusan történő tájékoztatás. A gyógyító munka során a naprakész információk hatására bizonyíthatóan eredményesebben, költséghatékonyabban történik a betegellátás. Ez jelentkezhethet – többek közt – a helyes diagnózis kialakításában, a megfelelő terápiában, a rövidebb gyógyulási időben.

Szoros összefüggés van a betegellátás és a kutatás között. A tudományos ismeretek növelik a betegellátás biztonságát és színvonalát, a klinikai gyakorlat során felmerülő problémák pedig kutatási témákká válhatnak. A beteg, orvos, kutató, információs szakember kapcsolatrendszerét meghatározzák, befolyásolják az ide vonatkozó ismeretek és ezek közvetítésének egyre korszerűbb technikái.

Ahhoz, hogy a könyvtárak felé irányuló felhasználói igényeknek a minőségi követelmények szerint is megfeleljünk, érdemes figyelembe venni – amennyire lehet, alkalmazni – a Medical Library Association Hospital Libraries Section honlapján található *Standards for hospital libraries 2007* ajánlásait:

- A könyvtár a fenntartó intézményének érdekében fejlesszen ki olyan dokumentum- és információs szolgáltatásokat, amelyek megfelelnek a tudásalapú információközvetítés és információgazdálkodás feltételeinek (KBI – knowledge – based information).

- Legyen ennek a folyamatnak a koordinátora a megfelelő szakmai végzettséggel és képességekkel rendelkező könyvtár informatikus. A kórházi könyvtáros kompetenciái: nyomtatott- és elektronikus információforrások ismerete és koordinálása, fizikai és virtuális gyűjtemény építése, új információtechnológiák bevezetése, alkalmazása stb.
- A könyvtáros az információs menedzsment csapat aktív tagjaként vegyen részt a számítógépes hálózatok megtervezésében, működtetésében, segítse a szükséges elektronikus információs források elérését, használatát.
- Biztosítsa az információközvetítést a betegellátást végző szakemberek, valamint maguk az információs források között. Ezzel járuljon hozzá a betegellátás biztonságához, minőségének javulásához, a kórházi személyzet képzéséhez és a betegoktatáshoz.
- Végezzen igényfelmérést annak megismerésére, hogy a megfelelő erőforrásokat, szolgáltatásokat, technológiákat nyújtsák.
- A könyvtár dokumentum- és információs szolgáltatásaival aktívan támogassa valamennyi felhasználói csoportot a tájékoztatás minden lehetséges formájában a vonatkozó jogszabályok, rendeletek, szabványok figyelembevételével.
- Igazodjon a betegellátás folyamatosságához, nyújtson napi 24 órás elektronikus információellátást (internet, intranet).
- Rendelkezzen a könyvtár a tudás alapú információ eléréséhez megfelelő információtechnológiával, hardverrel, könyvtárspecifikus szoftverekkel, megfelelő sávszélességű és adatátviteli sebességű internetkapcsolattal, naprakész szakinformációkat nyújtó adatbázisokkal.

Mivel igazolható még az orvosi könyvtárak és orvosi könyvtárosok meghatározó szerepe a gyógyításban?

2005. évi adat szerint a Google és más internetes szabad hozzáférésű keresők az egészségügyi információknak csupán 7 százalékához nyújtanak elérést. Ez a hiányosság csak a könyvtáros, információs szakember által ellenőrzött, hiteles és naprakész tudományos információk szolgáltatásával kerülhető ki. Így válik a könyvtáros a betegellátó team számára nélkülözhetetlenné. Maguk a betegek is igénylik, értéklik, elvárják, hogy orvosuk, ápolójuk jól képzett, a legfrissebb ismeretek birtokában végezze munkáját. Napjainkra az internetes technológia gyors fejlődésével az egészségügyi kutatások eredményei ugyanolyan hamar juthatnak el a betegekhez, mint az egészségügyi szakemberekhez. A betegtájékoztatás hatására a tájékozott beteg kevesebb stresszel éli át a gyógyítás folyamatát, sőt annak aktívabb részesévé válik. Azonban minden fontos forrás korántsem érhető el elektronikus úton, ezért a nyomtatott és elektronikus szakirodalom integrálása, a megfelelő adatbázisok kiválasztása a könyvtáros szakmai felelőssége is. Munkája nem egyszerűen folyóirat-előfizetés, könyvrendelés, kölcsönzés, hiszen monitorozza az elektronikus források használatát, intézi a reklamációkat, gyűjteményt szervez és alakít, jó esetben felhasználói képzést végez, miközben archiválja a saját intézménye dolgozóinak tudományos munkásságát is. A könyvtárosnak célszerű törekedni olyan új infokommunikációs technológiák megismertetésére, használatára, amelyek lehetővé teszik az azonnali üzenetküldést, az elektronikus információk könnyű, személyre szabott letöltését, tárolását. A könyvtárosnak céljai érdekében az internet mellett ki kell használni az intranet adta lehetőségeket is.

A Semmelweis Tervhez kapcsolódó stratégia

Az egészségügy megújítása fogalmazódik meg a Semmelweis Terv vitáiraiban. Hatékonyan működő, jó minőségű, technikailag fejlett, az ország valamennyi lakója által egyenlő eséllyel igénybe vehető egészségügyi ellátórendszer kialakítása a cél. Megvalósítása az orvosi könyvtárak számára is ritkán adódó alkalom, történelmi pillanat. Az új struktúrához igazodva, a terv stratégiáját figyelembe véve egyértelműbbé válik működésük fontossága, a hatékony és eredményes betegellátáshoz való nélkülözhetetlenségük, valamint a laikusok egészségtudatosabb életvitelének kialakításában való fontosságuk is. Ennek kapcsán hangsúlyozni kell, hogy egyaránt érték az egészség és az azt szolgáló egészségügyi, orvosi információ.

Az orvosi könyvtárakat érintő stratégiai tervünk kiterjed az önkormányzatok, a gazdasági társaságok által működtetett egészségügyi intézmények könyvtáraitra, csakúgy, mint az egészségügyi szakembereket képző közép- és felsőfokú oktatási intézmények információs központjaira.

A Semmelweis Terv ágazati stratégia-intézkedési terv részeként, annak megvalósítását segíthetik az alábbiak:

1. Rendszermodell. A tervezett öt nagy módszertani központ (menedzsment-fejlesztés, kutatás, oktatás, az ellátás támogatása, egészségkommunikáció) munkája közül az orvosi könyvtárak a legtermészetesebb módon az oktatással, kutatással, gyógyítással foglalkozó központ munkáját támogathatják.
2. A kórház mint helyi tudásközpont megvalósítása elképzelhetetlen anélkül, hogy az orvosi szakkönyvtár – földrajzi, időbeli korlátoktól független – hiteles, naprakész információkat nyújtson a hozzá fordulóknak, miközben gyűjti, rendszerezi, hozzáférhetővé teszi fenntartó intézménye egészségügyi szakembereinek előadásokban, írott közleményekben vagy egyéb módon közzétett tudományos megfigyeléseit, tapasztalatait.

Az orvos-egészségügyi szakkönyvtár – mint a helyi tudásközpont egyik bázisa

- a tudományosan megalapozott ismeretek gyűjtőhelye;
- a tudományosan megalapozott ismeretek elsődleges szolgáltatóhelye, ahol szakember segít az éppen aktuális kérdésre a releváns információt megtalálni;
- a könyvtár biztosítja az intézményi munkatársak képzésének, továbbképzésének és az élethosszig tartó tanulásának feltételeit;
- a modern információtechnológiai eszközök használatával lehetőséget biztosít ezen könyvtárak helyben vagy távhasználatára.

A helyi tudásközpont másik bázisát maguk az ott dolgozó könyvtárosok alkotják.

- A könyvtárosok biztosítják és szervezik a megfelelő környezetet a tanulóhoz;
- biztosítják az intézményben gyakorolt orvosi szakterületeknek megfelelő szakirodalmat, elektronikus szakinformációs forrásokat;
- részt vesznek a fenntartó intézmény szakszemélyzetének folyamatos képzésében;
- az intézményi kutatásokat, fejlesztéseket a szükséges dokumentumokkal, releváns információkkal látják el;

- támogatják a biztonságos, minőségi szakellátást;
 - támogatják a hatékony és eredményes kórházi működést;
 - közreműködnek az intézményi akkreditáció elérésében, annak megújításában;
 - az információs menedzsment aktív tagjaként részt vesznek a kórház céljainak megfogalmazásában, az intézményi menedzsment döntéselőkészítő munkájában;
 - betegtájékoztató, egészségügyi ismeretterjesztő információkkal segítik a betegeket, hozzátartozóikat, a helyi lakóközösséget az egészségmegőrző, egészségtudatos életmód kialakításában.
3. Az egészségügyi ellátásban történő minőségfejlesztés a betegek elégedettségét szolgálja. Megvalósítása elképzelhetetlen megfelelő könyvtári háttér nélkül. A minőségi betegellátást segítő minőségi könyvtáraknak egységes standardokat kell kialakítani a munkavégzésre, a költségvetésre, az eszközbeszerzésre, a gyűjteményfejlesztésre vonatkozóan. Ajánlójegyzéket kell készíteniük orvosi, ápolási kézikönyvekről, protokollokról, magyar és idegen nyelvű szakfolyóiratokról, szakmai adatbázisokról, amelyek elérhetők kell legyenek az akkreditációhoz, tanúsításhoz a betegellátás különböző szintjein.
4. Az egészségügyi szakember életpályamodelljének képzéssel kapcsolatos – az élethosszig tartó tanulást feltételező – része is szinte megoldhatatlan speciális gyűjtemények speciális szolgáltatásai nélkül.

Zárógondolatok

A hosszú idő óta forráshiánnyal küszködő egészségügyben sok-sok szakmai erőfeszítés ellenére sem találta súlyának, fontosságának megfelelő helyét az orvosi könyvtár, annak hálózata. A kórházaknak mint betegellátó intézményeknek a fenntartáshoz, közvetlen gyógyításhoz, ápoláshoz szükséges kiadások előteremtése is komoly erőfeszítéssel jár. Egyre inkább csak az esetlegesen megmaradt pénzügyi forrásokból jut, juthat a könyvtárra és szolgáltatásaira.

Most, a Semmelweis Terv révén a kormány újra kívánja élesíteni az egészségügyet. Ahhoz, hogy az ebben megfogalmazott célok valóra váljanak, több ponton is kihagyhatatlan, nélkülözhetetlen szerep, feladat hárulhat az orvosi könyvtárakra. Nem szabad egy ilyen ritkán adódó lehetőséget kihasználatlanul hagyni! Szaktudásunkkal tegyünk meg mindent, hogy a betegellátásnak, az egészségügyi ismeretek oktatásának, az orvostudományi kutatásnak egyaránt hatékony részeivé váljunk.

IRODALOM

Kührner Éva: Az orvosi könyvtárak helyzete napjainkban. = Könyv, Könyvtár, Könyvtáros, 2010. 2. sz. 15–20. p.

- Cleveland A. D.: Miles to go before we sleep: education, technology, and the changing paradigms in health information = *Journal of the Medical Library Association*, Vol. 99, 2011. No. 1, 61–69. p.
- Bandy M. et. al.: Standards for hospital libraries 2007: Hospital Libraries Section Standards Committee. = *Journal of the Medical Library Association*, Vol. 96, 2008. No. 2, 162–169. p. Myths and Truths About Library Services [elektronikus dok. prezentáció]
URL: <http://www.mlanet.org/resources/vital/> [2011. március 23.]
- Banick CR.: How can we ensure that small medical libraries continue to provide good medicine? = *Library Journal*, 11/15/2005.
URL: <http://www.libraryjournal.com/article/CA6282616.html> [2011. március 23.]
- Beke Gabriella–Schmidtné Farkas Mária–Szikszai Márta: Orvosi könyvtárak kapcsolódása a Semmelweis Tervhez [Kézirat]
- Az „Újraélesztett egészségügy, Gyógyuló Magyarország – Semmelweis Terv az egészségügy megmentésére” Szakmai konzultáció – vitairat
URL: <http://www.weborvos.hu/adat/files/EgpolVitairat2010%5B1%5D.pdf>
- Magyar statisztikai évkönyv 1999, Bp., Központi Statisztikai Hivatal, 2000.
Magyar statisztikai évkönyv 2009, Bp., Központi Statisztikai Hivatal, 2010.

Beke Gabriella–Schmidtné Farkas Mária

Egy megyei könyvtár és az informatika első két évtizede (1987–2009)

A szerző célja bemutatni a Méliusz Juhász Péter Megyei Könyvtár és Művelődési Központ (2003. március 1. előtt Hajdú-Bihar Megyei Könyvtár) számítógép-használatának és informatikai fejlesztéseinek történetét a kezdetektől 2009-ig. Célja továbbá a könyvtár gondozásában 2002-ben megjelent évfordulós kiadványban publikált írás¹ kiegészítése, illetve adatokkal való alátámasztása, valamint a csaknem negyed századnyi korszak részletes bemutatása. Nem tér ki részletesen a hatásokra, körülményekre, legfeljebb csak utalás szintjén, bizonyos folyamatok megértésének céljából. Ezek megismerését a fentebb hivatkozott írás igen kitűnően prezentálja. A szerző igyekszik követni a kronologikus sorrendet, de ettől néhány helyen az összefüggések jobb érthetősége miatt eltér.

Első lépések

A megyei könyvtárak – így a hajdú-bihari is – számítógépes fejlesztésében a kezdetekben jelentős szerepe volt a Megyei Könyvtárak Gazdasági Társasága (GT)² megalapításának (1987). Ezen érdekközösség létrehozásának elsődleges célja a könyvtárak számítógépes fejlesztésének előmozdítása, ebbéli érdekeik egyeztetése, az ilyen irányú tevékenységek összehangolása volt. Ennek ellenére az alapítást kö-